

Пачева В. М.

кандидат філологічних наук, доцент

доцент кафедри української мови

Мелітопольський державний педагогічний

університет імені Богдана Хмельницького

м. Мелітополь, Україна

ГІДРОНІМИ ЗАПОРІЗЬКОГО НАДАЗОВ'Я: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Нині вивчення гідронімів як найбільш стабільного і давнього шару лексики залишається одним із пріоритетних напрямків ономастики. Активізація досліджень назв водних об'єктів визначається їхньою значною інформативністю про минуле. З'ясування ряду важливих питань гідронімії України, зокрема структури та механізмів найменування гідронімів, їхньої етимології, процесів і способів словотворення, – актуальна проблема ономастичних досліджень у ХХІ столітті.

Мета дослідження – здійснення аналізу гідронімів Запорізького Надазов'я у лексико-семантичному аспекті.

Об'єкт дослідження – назви водних об'єктів на території Бердянського, Приморського, Приазовського, Мелітопольського та Якимівського районів Запорізької області разом із частинами сусідніх районів загальною площею близько 10 тис. кв. км).

Предмет дослідження – лексико-семантичні особливості запорізько-надазовських гідронімів.

Матеріалом дослідження послужили назви водних об'єктів, що представлені в «Атласі Запорізької області», топонімічних словниках-довідниках, електронних ресурсах, зокрема Запорізького обласного управління водних ресурсів, та інших джерелах.

Наукова новизна дослідження ґрунтується на тому, що вперше на основі теоретичного осмислення здійснено аналіз запорізько-надазовських гідронімів у лексико-семантичному аспекті.

Вивченню гідронімів присвячено праці багатьох ономастів, зокрема Н. І. Бицко (Тернопільщина) [1], С. О. Вербич (Верхній Дністер) [2], О. П. Карпенко (центральне Полісся) [4], А. П. Корепанова (басейн нижньої Десни) [5], Ю. В. Кравченко (Великий Луг Запорізький) [7], Л. Б. Костик (Буковина) [6], В. В. Лучик (середнє Дніпро-Бузьке межиріччя) [8], Л. Т. Масенко (басейн південного Бугу) [9], Є. С. Отін (східна Україна, нижнє Подністров'я) [10], Я. П. Редьква (західнє Поділля) [11], О. С. Стрижак (Запоріжжя, Херсонщина) [12], О. М. Трубачов (правобережна Україна) [13], В. П. Шульгач (басейн Стиру) [14] та ін. Гідроніми Запорізького краю уже були об'єктом вивчення, але лівобережжя нижньої течії Дніпра. Проте територія, що прилягає до Азовського моря у межах Запорізької області, залишається недостатньо дослідженою, без чого ми не отримаємо уявлення про всю гідронімію як цілісну систему України, про її структуру та етнолінгвістичну інтерпретацію. Для здійснення дослідження обиралися гідрооб'єкти загальнодержавного й місцевого значення: річки та їхні притоки, озера, лимани, водосховища і затоки – понад 60 із 2877,6 загальної кількості об'єктів водного фонду Запорізької області [3]. До водних об'єктів загальнодержавного значення у досліджуваному ареалі належать *Азовське море* та річка *Берда*, решта є водними об'єктами місцевого значення. Найбільш повноводні – це річки *Атманай*, *Берда*, *Великий Утлюк*, *Джекельня*, *Домузла*, *Корсак*, *Лозуватка*, *Малий Утлюк*, *Молочна*, *Обіточна*, *Солона*, *Тащенак*; найдовша – *Молочна*, а найменша – *Атманай*. З-поміж приток найбільшою є притока Молочної *Юшанли*, а найменшою – притока Обіточної *Салтичя*. Окрім того, в ареалі є замкнена западина *Сага*, *Бердянська* та *Обіточна затоки*, *Бердянське водосховище* і *Бердянські озера* (10 солоних озер – це *Велике* та *Мале*, *Длинне*, *Довге*, *Гниле*, *Красне*, *Краснопер*, *Кругле*, *Мазанкове*, *Плотинка*); інші озера – *Кирилівське*, *Красне*, *Сивашик* та *Солоне*. *Азовське море* є південним кордоном Запорізької

області. Також до водних об'єктів ареалу належать *Утлюцький* і *Молочний лимани*.

За виявленими лексико-семантичними особливостями проаналізовані гідроніми класифікуються на відономастичні назви, що характеризують води: 1) за естетичними чи смаковими уподобаннями (кольором, відтінком, смаком тощо) і звуковими особливостями: *Акчокрак*, *Бегим-Чокрак*, *Бурчиччя*, *Гайчур*, *Красне озеро*, *Молочна*, *Молочний лиман*, *Солона*, *Солоне озеро*, *Шовкай*, *Юшанли*; 2) глибиною, швидкістю течії: *Таценак*, *Чокрак*; 3) рельєфними особливостями, характером ґрунтів: *Азовське море*, *Берда*, *Джекельня*, *Обіточна*, *Сага*; 4) характером заболочення, ступенем обводнення: *Атманай*, *Сивашик*, *Грузька*, *Грузенька*, *Курушан*; 5) характером рослинного і тваринного світу, характером населення: *Апанли*, *Араб (Арабка)*, *Берестова*, *Домузла*, *Корсак*, *Лозуватка*; 6) типом, формою, кількісними особливостями (водойми): *Великий Утлюк*, *Кільтиччя*, *Корсак*, *Мала Домузла*, *Малий Утлюк*, *Салтиччя*; 7) похідні від імен, прізвищ, прізвиць людей: *Кирилівське озеро*.

Назви водних об'єктів Запорізького Надазов'я є частиною єдиної надазовської системи, основу якої складають гідроніми іншомовного походження, насамперед тюркського, що пояснюється історією краю. Відомо, що наприкінці IV ст. н. е. на півдні України у надазовських степах знаходилися великі орди гунів, у VI ст. – аварів, у VII ст. – болгарів і аланів, у IX – XI ст. – печенігів, у XI – XIII ст. – половців, у XII ст., після навали татаро-монголів, – ногайців.

Іншомовні назви постійно перебувають під впливом слов'янської мовної системи, адаптуючись до неї шляхом формально-граматичних чи інших перетворень та мають ряд правописних особливостей, що зумовлені їхнім походженням, лексичним значенням, особливостями словотвору. Гідроніми, що не перекладаються, при написанні потребують відповідної передачі звуків, що призводить до нехтування правописними і фонетичними особливостями української мови. Ряд гідронімів перекладено відповідно до норм української правописної системи, а окремі із них перебувають під впливом діалектів, внаслідок чого відбулося їхнє перейменування і втрата первинної семантики

(*Курушан – Курошани; Лозуватка – Лозоватка; Обаташна – Обіточна – Обитічна* тощо).

Отже, подальше дослідження гідронімів Запорізького Надазов'я необхідне для з'ясування механізмів найменування та структури цього класу онімів, їхньої етимології, процесів і способів словотворення, особливостей правопису та закономірностей уживання у літературному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бицко Н. І. Мікрогідронімія Тернопільщини (назви непротічних вод): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Чернівці, 2012. – 20 с.

2. Вербич С. О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Київ, 1998. – 20 с.

3. Запорізьке обласне управління водних ресурсів.
URL:<http://www.zovh.gov.ua/info/water.shtml> (дата звернення: 19.02.2018)

4. Карпенко О. П. Старожитня гідронімія Центрального Полісся в загальнослов'янському аспекті / О. П. Карпенко // Мовознавство. – 2008. – №2 – 3. – С. 77 – 91.

5. Корепанова А. П. Словотворчі типи гідронімів басейну нижньої Десни / А. П. Корепанова. – К.: Наукова думка, 1969. – 100 с.

6. Костик Л. Б. Гідронімія Буковини (назви непротічних вод): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Івано-Франківськ, 2003. – 22 с.

7. Кравченко Ю. В. Гідронімія Великого Лугу Запорозького: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.

8. Лучик В. В. Гідронімія Середнього Дніпро-Бузького межиріччя: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра філол. наук. – К., 1995. – 50 с.

9. Масенко Л. Т. Гидронимия бассейна Южного Буга. Автореферат дис. ... канд. филол. наук. Специальность 10.661. Языки народов СССР / украинский язык /. – Киев: Ин-т языковедения им. А. А. Потебни АН УССР, 1972. – 25 с.

10. Отин Е. С. Гидронимия юго-восточной Украины: Автореферат дис... д-ра филол. наук. — К., 1974. — 44 с.

11. Редьква Я. П. Гідронімія Західного Поділля [Текст] : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Редьква Ярослав Петрович ; Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федьковича; наук. кер. Н. Д. Бабич. – Чернівці, 1998. – 203 с. – Бібліогр.: С. 181 – 197.

12. Стрижак О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини: Монографія / О. С. Стрижак. – К.: Наукова думка, 1967. – 128 с.

13. Трубачов О. Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. / О. Н. Трубачов – М.: Наука, 1968. – 289 с.

14. Шульгач В. П. Гідронімія басейну Стиру: Монографія. / В. П. Шульгач. – К.: Наукова думка, 1993. – 144 с.